

**Hubert Bąk**

Uniwersytet Mikołaja Kopernika  
ORCID: [0000-0003-4269-5528](https://orcid.org/0000-0003-4269-5528)

DOI: [10.34616/23.20.028](https://doi.org/10.34616/23.20.028)

**Andrzej Gaca**

Uniwersytet Mikołaja Kopernika  
ORCID: [0000-0001-5051-3486](https://orcid.org/0000-0001-5051-3486)

## ***Håndfæstning* z 29 lipca 1282 roku i jego znaczenie dla rozwoju duńskiego parlamentaryzmu**

### *Håndfæstning of July 29, 1282 and its importance for development of Danish parliamentarism*

**Streszczenie:** W roku 1660 doszło do kasacji *håndfæstning* podpisanego i zaprzysiężonego przez Fryderyka III w związku z objęciem przez niego tronu duńskiego w roku 1648. Anulowanie postanowień owego aktu było wynikiem zasadniczych zmian ustrojowych, które doprowadziły do ukształtowania się rządów absolutnych w Królestwie w latach 60. XVII w. Tego typu akty występowały w Danii od połowy XIII w. Szczególne znaczenie, zwłaszcza dla rozwoju duńskiego parlamentaryzmu, miał *håndfæstning* wystawiony przez króla Eryka V Glippinga pod presją rodzimego możnowładztwa w 1282 r. Dokument ten, nazywany w historiografii „pierwszą duńską konstytucją”, ukonstytuował istnienie *Danehof* określanego przez historyków feudalnym duńskim parlamentem. Moment ten po-czytuje się za początek dziejów parlamentaryzmu i rządów przedstawicielskich w Królestwie Danii. Wydając ten wyjątkowy akt, monarcha zobowiązał się po raz pierwszy w historii tego państwa do corocznego zwoływania o stałej porze zgromadzenia zwanego *Hof* – będącego reprezentacją możnowładztwa duchownego i świeckiego. Ujęcie w ramy prawne tego obowiązku obligowało króla do sprawowania rządów przy udziale możnych, co prowadziło do znacznego osłabienia władzy królewskiej przy jednoczesnym wzroście znaczenia stanów uprzywilejowanych. Nabywając szereg nowych oraz już występujących praw i wolności, które potwierdzał *håndfæstning* z 1282 r., w większym niż dotychczas stopniu miały one możliwość narzucenia swojej woli władcy i uczestnictwa w sprawowaniu rządów w państwie. Do ważnych postanowień tego dokumentu należy zaliczyć również zobowiązanie się króla, że nie będzie nikogo więził bez wyroku sądowego oraz inne ustępstwa władcy dotyczące prawa sądowego, fragmenty dotyczące wystawiania tzw. listów królewskich, a także ograniczeń licznych regaliów królewskich, szczególnie w zakresie przysługujących monarsze zwyczajowo uprawnień podatkowych. W postanowieniach tego *håndfæstning* potwierdzone zostały również dotychczasowe oraz ustanowione nowe przywileje stanowe.

**Słowa kluczowe:** Dania, ustrój, władza królewska, *Hof*, *Danehof*, Rada Królestwa, Rada Państwa, *håndfæstning*, kapitulacje wyborcze, parlamentaryzm, absolutyzm.

**Abstract:** In 1660, *håndfæstning*, signed and sworn by Frederick III, was revoked by reason of his assumption of the Danish throne in 1648. The annulment of the provisions of this act was the result of fundamental changes in the political system that led to the formation of absolutism in the Kingdom in the 1660s. These kind of acts used to occur in Denmark since the mid-thirteenth century. Special importance, especially for the development of Danish parliamentarism, was *håndfæstning* issued by King

Eric V Glipping under the pressure of native nobility in 1282. This document, called in historiography Denmark's first constitution constituted the existence of *Danehof*, determined by historians by the feudal Danish parliament. This moment consider as the beginning of the history of parliamentarism and representative rule in the Kingdom of Denmark. By issuing this exceptional act, the monarch committed himself the first time in the history of Denmark to convene annually at a fixed time the assembly called *Hof* - which was a representation of magnates. Including this obligation within the framework of the law obliged the king to rule with the participation of the nobles, which led to a significant weakening of royal power with simultaneously increasing the importance of privileged states. By acquiring a number of new and existing rights and freedoms, which confirmed by the *håndfæstning* of 1282, they were able to impose their will on the king and participate in the rule of the state to a greater extent than before. To important provisions of this document also include the king's commitment that he will not be imprisoned anyone without a court judgment, and other concessions of the ruler regarding judicial law, fragments regarding so-called king's letters, as well as the limitations of numerous royal regalia, especially regarding tax entitlements. The existing and established new state privileges have also been confirmed in the provisions of this *håndfæstning*.

**Keywords:** Denmark, system, royal power, *Hof*, *Danehof*, Council of the Realm, Council of the State, *håndfæstning*, coronation charter, parliamentary system, absolutism.

W bieżącym roku mija 360. rocznica wydarzeń mających zasadnicze znaczenie dla rozwoju absolutyzmu w Danii. Aby rozwiązać trudności finansowe i ogromne zadłużenie skarbu spowodowane zwłaszcza wojnami ze Szwecją, szczególnie ostatnią, prowadzoną w latach 1657-1660, która poważnie wyniszczyła kraj, Fryderyk III (1648-1670) przyjął propozycję Rady Państwa (duń. *Rigsråd*) zwołania zgromadzenia stanów<sup>1</sup>. Król uznał to za uzasadnione, tym bardziej, że długotrwałe działania militarne doprowadziły nie tylko do utraty przez Danię wszystkich prowincji w południowej Skandynawii (w tym Skanii), ale również do poważnych zmian w stosunkach społecznych. Coraz częściej pojawiały się głosy, że winę za niepowodzenia wojenne ponosiła przede wszystkim szlachta<sup>2</sup>. Krytyczne stanowisko wobec

<sup>1</sup> Szerzej na temat genezy tych wydarzeń i ich następstw: A. Gaca, *Kodeks Duński króla Chrystiana V z roku 1683*, Toruń 1992, s. 32-40; A. Gaca, A. Jagielski, *Wprowadzenie absolutyzmu w Danii i wydanie „Prawa Królewskiego (Kongeloven) w roku 1665*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1990, t. LI, z. 1-2, s. 432-443; W. Czaplinski, K. Górski, *Historia Danii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 208-218; W. Czaplinski, *Dzieje Danii nowożytnej (1500-1975)*, Warszawa 1982, s. 81-93. Gdy idzie o genezę siedemnastowiecznej Rady Państwa, jako że ten termin używany jest często w literaturze polskiej w odniesieniu do duńskiej *Rigsråd*, określanej od XIII w. jako Rada Królestwa i podlegającej w kolejnych stuleciach dalszej ewolucji, zarówno w zakresie składu, jak i kompetencji, zob. W. Czaplinski, *op. cit.*, s. 17, 61, 75 i 82; *Konstytucja Królestwa Danii*, tłum. i opatrzył wstępem K. Grzybowski, Warszawa 2002, s. 6; P. Johs. Jørgensen, *Dansk Retshistorie. Retskildernes og Forfatningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede*, København 1969, s. 489-497; D. Tamm, J.U. Jørgensen, *Dansk retshistorie i hovedpunkter fra Landskabslovene til Ørsted*, bd. II. *Oversigt over retsudviklingen*, København 1978, s. 18; *Dansk forvaltningshistorie*, bd. I: *Stat, forvaltning og samfund. Fra middelalderen til 1901*, red. L. Jespersen, E. Ladewig Petersen, København 2000, s. 165.

<sup>2</sup> Warto w tym miejscu wspomnieć, że zdaniem Ludwiga Petersena była to warstwa stosunkowo nieliczna w Królestwie i w połowie XVII w. można mówić zaledwie o około 1800 osobach do niej należących. Tym samym szlachta stanowiła zatem zaledwie 0,2% ogółu ludności Danii; E. Ladewig Petersen, *Dansk social historie*, bd. III, København 1980, s. 192; W. Czaplinski, *op. cit.*, s. 20.

istniejącego wówczas w Danii ustroju społecznego wyrażane było głównie przez przedstawicieli mieszczaństwa, zwłaszcza kopenhaskiego<sup>3</sup>.

Do zebrania się zgromadzenia stanów doszło we wrześniu 1660 r. w stolicy państwa – Kopenhadze. Zgromadzeni przedstawiciele poszczególnych stanów nie reprezentowali w istocie, gdy idzie o ówczesny przekrój społeczeństwa duńskiego, proporcji, które by mu w rzeczywistości odpowiadały. Najmniej liczny stan szlachecki miał około 100 przedstawicieli, mieszczaństwo – 60 reprezentantów i duchowieństwo – około 35 przedstawicieli. Nie weszli natomiast w skład tego zgromadzenia reprezentanci najliczniejszego wówczas stanu, tj. chłopów<sup>4</sup>.

Fryderyk III i jego najbliżsi doradcy, skupieni wokół dworu monarszego, zamierzali wykorzystać to zebranie przedstawicieli stanów Królestwa przede wszystkim do przeprowadzenia planowanego wcześniej osłabienia dotychczasowej pozycji szlachty i tym samym przeprowadzenia bardziej radykalnych zmian ustroju politycznego. Na początku października 1660 r. pojawił się anonimowy memoriał domagający się przede wszystkim radykalnych reform w państwie, który zawierał głównie projekt przeprowadzenia zmian ustroju społecznego i gospodarczego Królestwa<sup>5</sup>. Wykorzystując zaistniałą sytuację, król i jego zwolennicy zaproponowali znacznie dalej idącą zmianę ustroju państwa, która miała prowadzić do usunięcia elekcji i wprowadzenia tronu dziedzicznego w Królestwie<sup>6</sup>. W rezultacie Rada zaaprobowała te postulaty, zapewniając króla o swej zgodzie na dziedziczenie tronu, co oznaczało *de facto*, że Dania przestała być monarchią elekcyjną, a stawała się państwem dziedzicznym.

Pod koniec października 1660 r. przedstawiciele stanów złożyli królowi Fryderykowi III, jako dziedzicznemu władcy, uroczystą przysięgę, co oznaczało kasację twardych postanowień zaprzysiężonego przez niego *håndfæstning* (duń. l. poj. *håndfæstning*, l. mn. *håndfæstninger*) z 1648 r. i wiązało się z przyrzeczeniem utworzenia przez monarchę nowej formy rządów, która przez wydanie nowego prawa, mającego charakter ustawy zasadniczej, zabezpieczającej prawa wszystkich poddanych i określającej podstawowe zasady funkcjonowania państwa<sup>7</sup>. W istocie to

<sup>3</sup> W uznaniu zasług mieszczan Kopenhagi i Christianshavn w działaniach związanych z obroną kraju w wyżej wymienionej wojnie, król Fryderyk III nadał obu miastom w marcu 1659 r. przywileje, które w najważniejszych punktach dawały ich mieszkańcom nieomal te same prawa, jakie dotąd posiadała wyłącznie szlachta. Mieszczenie, w szczególności obu tych miast, gotowi byli poprzeć starania monarchy i jego najbliższego otoczenia o przebudowę ustroju zarówno społecznego, jak i politycznego, spodziewając się w zamian za to umocnienia swojej pozycji; W. Czaplinski, *op. cit.*, s. 82; S. Iuul, *Lov og Ret i Danmark*, København 1969, s. 20; D. Tamm, *Dansk retshistorie*, København 1996, s. 129-130.

<sup>4</sup> G. Olsen, *Den unge Enævelde 1660-1721*, [w:] *Danmarks historie*, red. J. Danstrup, H. Koch, bd. 8, København 1964, s. 19; W. Czaplinski, *op. cit.*, s. 82-83; D. Tamm, *Dansk Rethistorie...*, s. 129.

<sup>5</sup> *Danmarks historie*, bd. 8, s. 23-24; *Schultz Danmarks Historie*, bd. 3, red. A. Friis et al., København 1949, s. 345; S. Dyrvik, *Danmark-Norge 1380-1814*, bd. III: *Truede tvillingriker 1648-1720*, Oslo 1998, s. 75.

<sup>6</sup> K.J. Jespersen, *A History of Denmark*, New York 2004, s. 41.

<sup>7</sup> Na mocy postanowień tego aktu Rada Państwa, określana w rodzimej literaturze jako organ występujący w Danii już od II połowy XIII w., jako Rada Królestwa, wyposażona została w prawo weta w zakresie: zawierania i zrywania przymierzy z obcymi państwami, ogłoszenia przez króla obowiązku

wydarzenie otwierało drogę do wprowadzenia i utrwalenia w najbliższej przyszłości absolutyzmu w Danii, przy czym warto podkreślić, że ta zasadnicza zmiana ustroju Królestwa nastąpiła spokojnie, przyjmując postać „bezkrwawej rewolucji”, aprobowanej zarazem przez znaczną część społeczeństwa<sup>8</sup>.

W tym miejscu należałoby podjąć próbę wyjaśnienia, czym były, jaką rolę spełniały i od kiedy występowały w państwie duńskim akty prawne określane jako *håndfæstninger*. Należy wyjść od stwierdzenia, że ten szczególny rodzaj aktów, tak właśnie nazywanych, zaczął pojawiać się w Danii już od II połowy XIII w. Rzecznik *håndfæstning*, pierwotnie *håndfæst*, wywodzi się z języka dolnoniemieckiego i pochodzi od słowa *hantveste*, *hantvesteninge*, co tłumaczyć można jako podpisany przez osobę prywatną lub przez władzę dokument zawierający zobowiązania stron. Ponadto w średniowieczu wyraz ten znajdował się w powszechnym użyciu i był synonimem słów: dyplom, dokument lub przywilej<sup>9</sup>. Również języki skandynawskie znały w epoce średniowiecza termin *håndfæst*, *håndfæstning*, a pod pojęciem tym rozumiano wówczas list, dyplom, pisemną regulację prawną, czy też ściślej – zobowiązanie, przywilej lub porozumienie zawarte na piśmie<sup>10</sup>. *Sensu*

---

uczestnictwa szlachty w wyprawie wojennej lub w wojnie obronnej, nakładania przez monarchę ceł i podatków. Nadto król zobowiązywał się do rządów przy udziale Rady, która składać się miała z 23 członków wybranych spośród kandydatów zaproponowanych przez stan szlachecki; *Samling af Danske Kongers Håndfætninger og andre lignende Acter*, [w:] *Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv*, udg. C.F. Wegener, bd. 2 nr 27, Kjöbenhavn 1856-1860.

<sup>8</sup> Ponieważ Fryderykowi III zależało, by zmiana systemu rządów mogła uchodzić za wyraz powszechnej woli narodu, dlatego wydał on 10 stycznia 1661 r. specjalny akt (tzw. *Enevoldsarveregingsakten*), przeznaczony do podpisu przez szlachtę, duchowieństwo i przedstawicieli miast. Ostatecznie dokument ten podpisało 987 duchownych, 381 mieszczan i 183 przedstawicieli szlachty; W. Czaplinski, K. Górski, *op. cit.*, s. 211; W. Czaplinski, *op. cit.*, s. 86; *Danmarks Historie*, bd. 8, s. 45; Zagadnienie wprowadzenia absolutyzmu omówione jest szerzej w wielu, zarówno starszych, jak i nowszych opracowaniach zarówno historii Danii, jak też historii ustroju politycznego Królestwa Duńskiego; zob. np. *Danmarks Historie*, bd. 8, s. 19 i n.; *Schultz Danmarks Historie*, bd. 3, s. 336 i n. Wśród prac monograficznych wymienić należy zwłaszcza: J.A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage*, Kjöbenhavn 1894; *idem*, *Frederik III og Enevældens Indførelse*, „Historik Tidsskrift” 1886-1887, bd. 6, rk. 5; *Schultz Danmarks Historie*, bd. 3, s. 715-814; Chr. Bruun, *Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse*, Kjöbenhavn 1887; *idem*, *Et Bidrag til den rette Forståelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660*, „Historik Tidsskrift” 1880-1881, bd. 2, rk. 5, s. 635-700. Dla badaczy polskich interesująca może być ocena zmiany formy rządów w Danii w 1660 r. przypisywana wojewodzie brzesko-kujawskiemu Janowi Jakubowi Potulickiemu zawarta w pracy *Historia o rewolucji Królestw Szwedzkiego i Duńskiego po polsku wyłożona*, wydanej anonimowo w roku 1701 i wznowionej w latach 1725 i 1756. Druga część tej pracy (s. 239-288) zatytułowana *Krótkie zebranie relacji o odnowieniu Królestwa Duńskiego* oparta jest na francuskim przekładzie (Amsterdam 1695) Anglika Roberta Moleswortha *Account of Denmark* wydanego w Londynie w 1692 r.

<sup>9</sup> P. Johs. Jørgensen, *op. cit.*, s. 64; *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, bd. 2, red. K. Schiller, A. Lübbe, Bremen 1876, hasło: *hantveste*, *hantvestene*, s. 202; por. M. Lexer, hasło: *hantveste*, [w:] *idem*, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, bd. 1, Leipzig 1872, s. 1180.

<sup>10</sup> O. Kalkar, hasło: *håndfæst*, [w:] *idem*, *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*, bd. 2, Kjöbenhavn 1881-1907, s. 146; *idem*, hasło: *handfæstning*, [w:] *idem*, *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*, bd. 2, Kjöbenhavn 1881-1907, s. 147; H. Nielsen, hasło *håndfæstning*, [w:] *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*, bd. VII, red. A. Karker *et al.*, Kjöbenhavn 1962, s. 210-212.

*stricto håndfæstning* stawał się jednak z czasem, co do zasady, aktem królewskim, wystawianym w związku z elekcją na tron duński bądź też niezależnie od niej, co miało miejsce choćby w roku 1282 czy 1360. Stąd też w historiografii dokonano rozróżnienia na tzw. *valghåndfæstninger* (duń. l. poj. *valghåndfæstning*, l. mn. *valghåndfæstninger*) i królewskie *håndfæstninger*. Te ostatnie były pisemnymi, opieczętowanymi zobowiązaniami króla<sup>11</sup>, dotyczącymi sposobu, w jaki będzie on sprawować swoje rządy, i przyjmowały formę obietnic skierowanych do szerszego kręgu osób, co dawało zarazem podstawę do stanowienia następnie powszechnych norm prawnych. Z tego też powodu, pomimo redakcji postanowień w formie zobowiązań do konkretnego zachowania, a nie nakazów wobec poddanych, należy je traktować jako jedno ze źródeł średniowiecznego prawa duńskiego<sup>12</sup>. Na ogół miały one charakter stanowienia bądź poręczenia dotychczasowych przywilejów stanowych, wydawanych przede wszystkim dla szlachty. Pierwszy w dziejach Danii królewski *håndfæstning* wystawiony został przez króla Eryka V Glippinga dnia 29 lipca 1282 r. podczas zjazdu możnych w miejscowości Nyborg.

Jak zostało wspomniane, za odmianę *håndfæstninger* uznaje się w literaturze tzw. *valghåndfæstninger*, czyli ujęte w uroczystą, pisemną formę, opieczętowane obietnice wyborcze i zobowiązania do rządów zgodnych z prawem i dawnymi zwyczajami (duń. *løfter og forpligtelser*), których wystawcą był kandydat do korony duńskiej. Pierwotnie były one rodzajem suplementu, precyzującym ustne przyrzeczenia władców do poszanowania obowiązujących praw i przywilejów, które składane były w związku z elekcją kolejnych monarchów. Zwyczaj ten zapoczątkowany został prawdopodobnie już za panowania króla Haralda Hena (1074-1080)<sup>13</sup>. Po raz pierwszy *valghåndfæstninger* zostały spisane w roku 1320 w związku z wyborem na tron duński Krzysztofa II i wystawiane były do roku 1648<sup>14</sup>. Ich treść ustalana była zazwyczaj w drodze negocjacji prowadzonych przez przyszłego lub już panującego króla i osoby, które faktycznie decydowały o jego wyborze. Początkowo byli to możnowładcy, przede wszystkim wchodzący w skład Rady Królestwa, później członkowie, będącej w pewnym sensie jej kontynuacją, Rady Państwa<sup>15</sup>.

<sup>11</sup> *Håndfæstning* z roku 1360 został wystawiony częściowo przez króla, częściowo przez poddanych, stąd też okreśłany jest mianem *dobbelt håndfæstning*; H. Matzen, *Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder*, Kjøbenhavn 1897, s. 230.

<sup>12</sup> H. Matzen, *Danske Kongers Haandfæstninger. Indledende Undersøgelse*, Kjøbenhavn 1889, s. 1-19; *idem*, *Forelæsninger...*, s. 230; P. Johs. Jørgensen, *op. cit.*, s. 64. Przeciwna teza zob. P. Andersen, *Rex imperator in regno suo. Dansk kongemagt og rigsløvgivning i 1200-tallets Europa*, Odense 2005, s. 139.

<sup>13</sup> D. Tamm, J.U. Jørgensen, *op. cit.*, s. 19.

<sup>14</sup> P. Andersen, *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark*, Leiden 2011, s. 17.

<sup>15</sup> Rada Królestwa wymieniona została po raz pierwszy w dokumencie pod datą 1276. Ten centralny organ złożony z najbardziej zaufanych doradców monarchy posiadał szereg stale poszerzanych, chociaż nigdy nieokreślonych formalnie uprawnień. Wzrosły one zwłaszcza po zmniejszeniu, a następnie zaniechaniu zwoływania zgromadzenia określanego jako *Danehof*, tj. pod koniec XIV w. W skład tego *sui generis* feudalnego parlamentu, który pojawił się w I połowie XIII w., wchodziła początkowo *omnis nobilitas* – cała szlachta (przynajmniej teoretycznie), a następnie przede wszystkim *meliores aut majores regni*, czyli przedstawiciele zamożniejszego rycerstwa (duń. *herremænd*) jako

W niektórych przypadkach, chociaż za pośrednictwem Rady, pewien wpływ na treść *valghåndfæstninger* wywierała szlachta. Były one do pewnego stopnia odpowiednikiem cesarskich kapitulacji wyborczych występujących w I Rzeszy Niemieckiej, czy też późniejszych polskich artykułów henrykowskich.

Między zawartością poszczególnych *valghåndfæstninger* zachodziły niekiedy znaczne różnice, jednak na ich rdzeń składały się powtarzające się postanowienia stanowiące *sui generis* prawa fundamentalne Królestwa Danii<sup>16</sup>, spośród których wymienić można między innymi następujące zobowiązania: przestrzegania przywilejów szlacheckich, corocznego zwoływania *Danehof*<sup>17</sup> (później zgromadzenia stanów), przestrzegania zasady elekcyjności tronu, podejmowania szeregu ważnych decyzji państwowych (np. dotyczących polityki zagranicznej, podatków czy prawodawstwa) w uzgodnieniu z Radą Państwa, pewne postanowienia z zakresu prawa karnego, w tym zwłaszcza zakaz więzienia kogokolwiek bez wyroku sądowego, wreszcie prawo wypowiedzenia posłuszeństwa królowi w przypadku nieprzebrzegania przez niego przyjętych i zaprzysiężonych zobowiązań<sup>18</sup>.

Szczególne znaczenie dla dalszej ewolucji ustroju Danii i rozwoju duńskiego parlamentaryzmu miał wspomniany wyżej *håndfæstning* wydany pod silną presją możnych dnia 29 lipca 1282 r., jako akt poważnie ograniczający władzę króla na rzecz możnowładztwa. Znany rodzimy badacz ustroju państw skandynawskich Marian Grzybowski wskazuje, że akt z 1282 r. uznawany jest niekiedy za „archetyp

---

reprezentanci stanów, głównie możnowładcy świeccy i duchowni. Zagadnienia genezy i roli tej instytucji omawia szczegółowo Ludwig Holberg, *Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede*, bd. 1. *Kong Erik Glipping Haandfæstning og Rigslove*, Kjøbenhavn 1895, s. 68 i n., 301 i n.; *idem*, *Kong Valdemars Lov*, Kjøbenhavn 1886, s. 277 i n.; por. H. Matzen, *Forelaesninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret*, bd. 1. *Statsret*, København 1893, s. 162 i n.; A. Hude, *Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning*, København 1893; K. Erslev, *Rigets "bedste Maend", Danehof og Rigsraadet*, „Historisk Tidsskrift” 1904, bd. 5, rk. 7, s. 365 i n.; E. Arup, *Danmarks Historie*, bd. 2, København 1932, s. 55, 66, 247 i n., 405 i n.; P. Johs. Jørgensen, *op. cit.*, s. 297, 248 i n.; W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 89; W. Czapliński, *op. cit.*, s. 13.

<sup>16</sup> O. Fenger, *Gammeldansk ret. Dansk rets historie i oldtid og middelalder*, København 1983, s. 129.

<sup>17</sup> W źródłach wcześniejszych ta nowa instytucja występowała również pod nazwą *Hof*.

<sup>18</sup> Zbiór duńskich królewskich kapitulacji wyborczych znaleźć można w edycji źródłowej: *Samling af Danske Kongers Håndfætninger...* Więcej informacji na temat *håndfætninger* zob.: J.L.A. Kolde-rup-Rosenvinge, *Grundrids af den danske Retshistorie*, bd. 1, Kjøbenhavn 1832, s. 57-58, 116-119; J.E. Larsen, *Forelæsninger over den danske Retshistorie (Sluttende sig til K. Rosenvinges danske Retshistorie)*, [w:] *Samlede Skrifter*, afd. 1, bd.1. *Retshistoriske Afhandlinger og Foredrag*, Kjøbenhavn 1861, s. 51, s. 60; Chr.L.E. Stemann, *Den danske Retshistorie indtil Christian V's Lov*, Kjøbenhavn 1871, s. 67-72; T.H. Achehoug, *Norges offentlige ret*, bd. 1. *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*, Christiania 1886, s. 29-30; A. Hude, *op. cit.*, s. 91-117; L. Holberg, *Konge og...*, s. 52 i n.; H. Matzen, *Danske Kongers...*, s. 174; *idem*, *Forelæsninger...*, Kjøbenhavn 1897, s. 230 i n.; K. Erslev, *Den saakaldte „Constitutio Valdemariana” af 1326*, „Historisk Tidsskrift” 1895-1897, bd. 6, rk. 6, s. 205-248; E. Arup, *Om Overleveringen af Valdemar 3. s haandfaestning og kirketienden i Danmark i det 13. og 14. Aarhundrede*, „Scandia” 1928, vol. 2, nr 1, s. 258-280; J. Steenstrup, *Valdemar Sejrs Død og de ved Tronskiftet vedtagne Ændringer i Landets Styrelse*, „Historisk Tidsskrift” 1934-1936, bd. 3, rk. 10, s. 25 i n.; P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 64 i n.; D. Tamm, J.U. Jørgensen, *op. cit.*, s. 18-19; D. Tamm, *Retshistorie. Danmark-Europa-globale perspektiver*, København 2005, s. 142-145; P. Andersen, *Rex imperator...*, s. 139 i n.; *idem*, *Legal Procedure...*, s. 17; J. Møller-Jensen, E. Porsmose, *Danehoffet og Håndfæstningen 1282. Potentialet i et stykke unik Danmarkshistorie*, Nyborg - før & nu, 2012, årg. 15, s. 21-43.

duńskiej konstytucji pisanej” lub „pierwszą duńską konstytucję pisaną”<sup>19</sup>. O jego fundamentalnym znaczeniu dla rozwoju duńskiego parlamentaryzmu świadczy ponadto fakt, że został on umieszczony w tzw. *Demokratikanon*.

Dnia 31 maja 2007 r. Rada Ministrów Królestwa Danii powołała ośmioosobową komisję pod przewodnictwem historyka Knuda Jespersena mającą opracować tzw. *Kanon demokracji* (duń. *Demokratikanon*). Publikacja ta miała na celu przybliżenie społeczeństwu duńskiemu aktów normatywnych, doktryn polityczno-prawnych, prądów filozoficznych oraz wydarzeń historycznych o fundamentalnym znaczeniu dla rozwoju demokracji w Królestwie Danii – nie tylko rodzimego pochodzenia, ale także proveniencji obcej. Trwające od 27 czerwca 2007 r. do 30 stycznia 2008 r. prace zakończyły się sporządzeniem 35-punktowego kanonu, w którym uwzględniono jedynie trzy duńskie akty prawne: Prawo Jutlandzkie króla Waldemara II z 1241 r. (duń. *Jyske Lov*)<sup>20</sup>, *håndfæstning* króla Eryka V Glippinga z 1282 r. oraz Konstytucję Królestwa Danii z 1849 r.<sup>21</sup> Wydanie *Jyske Lov* oraz wystawienie *håndfæstning*, co zauważyli autorzy *Demokratikanon*, stanowiło cezurę czasową dla rozwoju parlamentaryzmu duńskiego – oba prawa wydane zostały bowiem przy współudziale zgromadzenia możnych reprezentującego mieszkańców całego Królestwa<sup>22</sup>. Partycypacja ludu w stanowieniu prawa miała jednak w Danii dużo dłuższą tradycję, gdyż sięgała ona czasów sprzed spisania prawa na przełomie XII i XIII w., kiedy to wolą zgromadzonych na wiecu wolnych mężczyzn, mieszkających w obrębie danej dzielnicy duńskiej i mogących dopłynąć na wiec łodzią, przyjmowano nowe prawa bądź wydawano wyroki, które z czasem przekształcały się w reguły prawne. Samego więc faktu udziału możnowładztwa w procesie prawodawczym nie można poczytywać za wyznacznik początków duńskiego parlamentaryzmu – tak bowiem jak w czasach dawnych, tak i w XIII w. prawo było stanowione przy udziale stosunkowo wąskiej grupy społeczeństwa.

Przełomu nie należy upatrywać więc *stricte* w jakiejś szczególnej procedurze stanowienia wspomnianych praw, a w samej ich treści, precyzyjniej w postanowieniu rozpoczynającym *håndfæstning* króla Eryka V Glippinga z 1282 r., zgodnie z którym „semel in anno in media quadragesima parlamentum, quod hof dicitur, debeat celebrari”<sup>23</sup>. Tym samym, po raz pierwszy w historii Danii, monarcha zobowiązał się do corocznego zwoływania o stałej porze zgromadzenia zwanego *Hof* – będącego reprezentacją możnowładztwa duchownego i świeckiego oraz pośrednio stanów

<sup>19</sup> *Konstytucja Królestwa Danii*, tłum. i wstęp M. Grzybowski, Wrocław 1982, s. 5; M. Grzybowski, *Królestwo Danii. Zarys systemu ustrojowego*, Kielce 1996, s. 18; *Konstytucja Danii*, tłum. i wstęp M. Grzybowski, Warszawa 2002, s. 5. Por. J. Møller-Jensen, E. Porsmose, *op. cit.*, s. 27; *The Cambridge History of Scandinavia*, vol. 1. *Prehistory to 1520*, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 362.

<sup>20</sup> Więcej na temat *Jyske Lov*, zob. A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie Waldemara II (Jyske Lov) z 1241 roku*, Toruń 2007, ss. 397.

<sup>21</sup> *Demokratikanon*, red. K.J.V. Jespersen *et al.*, København 2008, s. 20, s. 52.

<sup>22</sup> *Ibidem*, s. 20.

<sup>23</sup> *Den danske rigslovgivning indtil 1400*, udg. E. Kroman, København 1971, s. 75 (dalej skrót: DDR); DDR nr 13A:I [1]; *Danmarks Riges Breve*, rk. II, bd. 3, udg. F. Blatt *et al.*, København 1938, s. 39 (dalej skrót DRB); DRB II: 3 nr 45 [1]; Aarsb. fra Geh. II nr 2 [1].

nieuprzywilejowanych, które mogły uczestniczyć w obradach bez prawa do głosu<sup>24</sup>. Ujęcie w ramy prawne wspomnianego obowiązku obligowało króla do sprawowania rządów przy udziale i wraz z możliwymi, a także konstytuowało istnienie duńskiego zgromadzenia stanowego, co uznać można za załazek parlamentaryzmu w Królestwie. Wreszcie, co słusznie zauważył Aksel E. Christensen, skutkiem wystawienia *håndfæstning* było znaczne osłabienie władzy królewskiej przy jednoczesnym wzroście znaczenia stanów uprzywilejowanych, które nabywszy szereg nowych praw i wolności, w większym niż dotychczas stopniu miały możliwość narzucenia swojej woli władcy, i tym samym wywierania stale rosnącego wpływu na rządy sprawowane w państwie<sup>25</sup>.

Przyczyny wystawienia przez Eryka V *håndfæstning* w 1282 r. sięgają lat 40. i 50. XIII w., kiedy to wraz ze śmiercią króla Waldemara II Zwycięzcy (1202-1242) władzę w królestwie objęli jego synowie, kolejno Eryk IV Ploppenning (1241-1250), Abel (1250-1252) oraz Krzysztof I (1252-1259). Monarchia duńska za panowania Waldemara II i jego poprzedników – Waldemara I Wielkiego (1157-1182) i Kanuta VI (1182-1202) była dobrze zorganizowanym państwem feudalnym, pozbawionym przerostów ustroju lennego, ze sprawnie funkcjonującą administracją i silną władzą królewską mającą charakter monarchiczny i autokratyczny zarazem<sup>26</sup>. Dzięki współpracy na linii państwo – Kościół udało się doprowadzić w 1170 r. do pierwszej w dziejach Danii kościelnej koronacji. Ponadto legitymizacji praw dynastycznych służyć miała także kanonizacja ojca Waldemara I – Kanuta Lawarda, która odbyła się łącznie ze wspomnianą koronacją jego najstarszego syna – Kanuta VI<sup>27</sup>. Monarcha występował jako prawodawca i sędzia, a także strażnik pokoju powszechnego w państwie. Z czasów Kanuta VI pochodzi pierwsze zachowane prawo królewskie wydane przez wspomnianego monarchę w 1200 r., tj. prawo o zabójstwach, mające na celu powstrzymanie plagi morderstw, które rozprzestrzeniły się w Skanii<sup>28</sup>. Rozkwit królewskiej działalności prawodawczej wiąże się jednak z panowaniem Waldemara II, którego potomni nazwali Prawodawcą. Poza rozporządzeniem znoszącym próbę żelaza z 1215 r.<sup>29</sup> bezsprzecznie najważniejszym dziełem prawnym zainicjowanym przez wspomnianego władcę było spisanie Prawa Jutlandzkiego w 1241 r. i nadanie mu sankcji królewskiej, a co za tym idzie oficjalnego charakteru. Poza władzą ustawodawczą monarcha pełnił także funkcje sędziowskie, które ograniczały się za czasów Waldemara do prawa wydawania wyroków w sprawach kierowanych bezpośrednio przed oblicze monarchy – z pominięciem sądów ziemskich i prowincjonalnych. Wyroki królewskie przyjmowały formę nakazów określonego

<sup>24</sup> J. Møller-Jensen, E. Porsmose, *op. cit.*, s. 24.

<sup>25</sup> A.E. Christensen, *Kongemagt og aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*, København 1968, s. 94-95.

<sup>26</sup> W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 78, 82-83.

<sup>27</sup> N. Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave. Danmarkshistorie uden retouche*, København 1971, s. 178-184; A.E. Christensen, *op. cit.*, s. 49-57.

<sup>28</sup> DDR nr 4; A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie...*, s. 74; *idem*, *Kodeks Duński...*, s. 14.

<sup>29</sup> DDR nr 5; A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie...*, s. 74; *idem*, *Kodeks Duński...*, s. 14.



zachowania się, a niewykonanie ich powodowało obrazę majestatu króla i wiązało się z dodatkowymi karami w postaci grzywien. Władca zachował także swoją własność w sprawach drużyny królewskiej – *hird*. Poza umocnieniem władzy sądowniczej i ustawodawczej władcy z dynastii Waldemarów doprowadzili także do zmian w funkcjonowaniu skarbowości duńskiej<sup>30</sup>.

Po śmierci Waldemara II doszło w Danii do konfliktu dynastycznego, w tle którego toczył się spór o panowanie nad Południową Jutlandią oraz długoletniego konfliktu na linii Kościół – państwo. Wewnątrz rodziny królewskiej doszło do rozłamu na dwie linie: pochodzącą od następcy i najstarszego syna Waldemara II, linię króla Eryka IV oraz linię wywodzącą się od młodszego brata i następcy Eryka IV – króla Abła. W ślad za tym podziałem w kraju utworzyły się dwa wzajemnie zwalczające się stronnictwa, a sytuacja uległa dalszemu pogorszeniu po zamordowaniu Eryka IV, prawdopodobnie z inicjatywy królewskiego brata – Abła<sup>31</sup>. Dodatkowo o swoje prawa upomniał się Kościół, który domagał się m.in. zniesienia królewskiego prawa patronatu. Wspomniane konflikty zmusiły monarchów duńskich do szukania sprzymierzeńców poza granicami królestwa, głównie wśród północnoniemieckiego możnowładztwa, oferującego im nie tylko pomoc finansową, ale przede wszystkim wojskową. Polityka taka wymagała nakładania nowych podatków, które w wyniku buntów ze strony poddanych były ściągane w minimalnym zakresie. Aby opłacić obce wojska zaciężne, królowie oddawali w zastaw dobra i zamki znajdujące się na Półwyspie Jutlandzkim, a także obniżali zawartość srebra w monecie, czym zniechęcali do siebie rodzime możnowładztwo oraz chłopów<sup>32</sup>.

Pierwsze oznaki spadku autorytetu monarchy zaobserwować można już w latach 50. XIII w., kiedy to król Eryk IV, w celu zebrania środków na krucjatę estońską, nałożył na poddanych tzw. podatek od pługa (duń. *plovpenning*). Przeciwno surowej egzekucji obowiązku podatkowego zbuntowali się chłopci skańscy, którzy ostatecznie odmówili płacenia daniny. Przebywający wówczas w Skanii król, z powodu zamieszek w prowincji, zmuszony był ratować się ucieczką i odwołać krucjatę estońską. Wydarzenie to było tylko częścią szerszego procesu, a mianowicie

<sup>30</sup> Dotychczas na dochody królewskie składały się: dochody osiągane przez monarchę we własnych dobrach ziemskich, świadczenia służebne oraz świadczenia w naturze. Jednak w okresie, gdy władza monarsza zaczęła uzyskiwać coraz szerszy zakres zadań i uprawnień, powyższe dochody przestały starczać. Świadczenia w naturze zostały wówczas zastąpione podatkami w pieniądzu, a monarcha zyskał prawo nakładania stałych podatków, a od czasów Waldemara II również nadzwyczajnych; zob. A. Gaca, *Podatki i inne dochody królewskie w Danii w świetle wybranych źródeł prawa i źródeł poznania prawa z I połowy XIII wieku*, [w:] *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia historyczno-prawne*, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin 2006, s. 188-189.

<sup>31</sup> *Middelalderens Danmark*, red. P. Ingesman *et al.*, København 2001, s. 35.

<sup>32</sup> W XIII-wiecznej Danii kolejni królowie wybijali monety o coraz mniejszej zawartości srebra. Działo się tak dlatego, że nowe monety wybijane były najczęściej ze stopów pozyskiwanych ze starych monet, a nie z czystego srebra. Monety wychodzące z obiegu, oprócz srebra, zawierały także miedź, a władcy bijąc nowe monety, dodawali do starych stopów coraz większe ilości tego metalu. W roku 1240 duńskie monety składały się w połowie ze srebra, za czasów Krzysztofa I metal ten stanowił 1/4 stopu, zaś około roku 1280 zaledwie jego piątą część; zob. N. Hybel, B. Poulsen, *The Danish Resources c. 1000-1500: Growth and Recession*, Leiden 2007, s. 333-334.

systematycznego zmniejszania się dochodów państwa, o czym szeroko piszą Nils Hybel i Bjørn Poulsen<sup>33</sup>.

Zmniejszeniu dochodów fiskusa towarzyszył upadek władzy królewskiej i aurytety monarchy. Eryk V Glipping, chcąc umocnić swoje uprawnienia sędownicze oraz zaakcentować prerogatywy prawodawcze, w czasie zebrania możnych w Nyborgu (1276 r.), starał się przeforsować nowe prawo dotyczące *crimen laesae maiestatis*, pozwalające mu wyznaczać współprzysiężników, którzy wraz z oskarżonym składali *iuramentum purgatorium*<sup>34</sup>. Ze względu na opór możnych zebranych na *Danehof*, prawo to jednak nie weszło w życie. Jak można wyczytać z dopisanej do projektu wspomnianego prawa adnotacji: „[...] to że król, jako powód ma mianować wspomnianych współprzysiężników, nie podobało się nikomu z Królestwa, wyjąwszy nielicznych, którzy wtedy uczestniczyli we wspomnianym zgromadzeniu, lecz potwierdzili że pozwany ma ich mianować [...]” (tłum. własne)<sup>35</sup>. Co ciekawe, na tym samym zgromadzeniu część możnych, na czele z marszałkiem królestwa – Stigiem Andersenem – odmówiła uznania królewskiego syna następcą tronu.

Istotne znaczenie dla wystawienia *håndfæstning* w roku 1282 miał ponadto konflikt wewnętrzny oraz spory dynastyczne. Otóż w 1282 r. książę szlowski Waldemar osiągnął wiek pełnoletni i domagał się należnego mu lenna Południowej Jutlandii, które na czas jego niepełnoletności w opiekę objął Eryk V. Ponadto córka króla Eryka IV Plovpenninga, królowa norweska Ingeborga zażądała swojego posagu, a wnukowie Waldemara II, pozbawieni dzielnic i osiedleni jako rycerze w swych dobrach, wysuwali pretensje do własnych księstw<sup>36</sup>. Co więcej, w kraju doszło do buntu wobec polityki fiskalnej oraz samowładzy królewskiej, której przejawem było sprawowanie rządów bez udziału *Danehof*, po raz pierwszy, jak zostało powiedziane, zwołanego w 1276 r.

Wiosną, 19 marca 1282 r. odbyło się w Vordingborgu spotkanie, na którym król – w obecności dowódców niemieckich rycerzy oraz sprzyjającego mu duchowieństwa – wydał tymczasowe rozporządzenie, w którym zobowiązał się do corocznego zwoływania *Hof*. Mieszkańcy wszystkich dzielnic królestwa mieli być poinformowani o tym na miesiąc przed zebraniem się *Hof*, a miejsce obrad miało być ogólnodostępne, tak aby każdy zainteresowany mógł dostać się tam łodzią<sup>37</sup>. Król obiecał także, że nikt nie będzie więziony bez wyroku sądowego, chyba że sprawca zostanie złapany z przedmiotami pochodzącymi z kradzieży; dopuści się gwałtu na kobiecie; zrani lub zabije osobę w mieście, w którym przebywa król i jednocześnie zostanie złapany na gorącym uczynku. Eryk zobowiązał się ponadto, że nie będzie wystawiał listów królewskich (duń. *kongesbreve*) przeciwko komukolwiek, zanim osoba ta nie zostanie zgodnie z prawem pozwana i postawiona przed wiec sądowy właściwy dla danej ziemi (duń. *Herredsting*) lub dzielnicy (duń.

<sup>33</sup> *Ibidem*, s. 299-351.

<sup>34</sup> P. Andersen, *Rex imperator...*, s. 118-119; O. Fenger, *op. cit.*, s. 128.

<sup>35</sup> DDR nr 10.

<sup>36</sup> W. Czapliński, K. Górski, *op. cit.*, s. 96.

<sup>37</sup> DRB II: 3 nr 45.

*Landsting*). Listy królewskie dotyczyły nakazu wydania rzeczy spornej na podstawie wyłącznie rozkazu króla. Prowadziło to do licznych nadużyć ze strony monarchów, którzy pomijając sądownictwo wiecowe, ferowali wyroki wedle własnego uznania. Nieposłuszeństwo wobec królewskiego listu traktowane było jako obraza majestatu królewskiego, a ta karana była konfiskatą majątku oraz karą banicji, a tym samym wyjęciem spod prawa. Ponieważ majątek banity przejmowany był przez państwo, istniało duże ryzyko wydawania przez władców bezpodstawnych co do zasady listów królewskich<sup>38</sup>.

Właściwy *håndfæstning* wystawiony został przez króla Eryka V 29 lipca 1282 r. w Nyborgu i stanowił wyraz królewskiej kapitulacji wobec roszczeń duńskiego możnowładztwa – był *sui generis* konstytucją ograniczającą władzę króla i jego urzędników przez partycypację w niej organu reprezentującego poszczególne stany – *Hof*<sup>39</sup>. Już we wstępie Eryk zobowiązał się do respektowania obietnic danych podczas zjazdu w Vordingborgu, w których doprecyzowany został także termin, w jakim miał zbierać się *Hof*. Wedle zapisu postanowienia pierwszego, każdego roku, jeden raz – w środku Wielkiego Postu – będzie zbierało się w Królestwie zgromadzenie zwane *Hof* (*parlamentum, quod dicitur hof*)<sup>40</sup>. Organ ten, skupiający najlepszych mężów królestwa (duń. *rigets bedste mænd*), a więc najznamienitszych możliwych świeckich i duchownych, wywodził się od rady królewskiej (łac. *regni consilio*) skupiającej w epoce wczesnego średniowiecza najbliższych doradców królewskich, którzy pochodzili z jego bezpośredniego otoczenia (duń. *hird*)<sup>41</sup>. Zebrania te do drugiej połowy XIII w. zwoływane były nieregularnie, a zakres jego kompetencji ograniczał się jedynie do funkcji

---

<sup>38</sup> Wedle prawa króla Eryka wystawionego w Vordingborgu postępowanie składało się maksymalnie z czterech faz, a przeciwko osądzonemu pozwanemu król mógł wystawić nie więcej niż cztery listy-mandaty. W pierwszym mandacie król wzywał pozwanego do wykonania wyroku lub przedstawienia zarzutów przeciwko żądaniom powoda. W ostatnim przypadku, jeśli sprawa nie był wcześniej rozpatrywana przez monarchę, król zajmował stanowisko wobec zarzutów pozwanego. Pozwany, który nie wykonał wyroku sądowego w ciągu piętnastu dni od wystawienia pierwszego mandatu królewskiego, musiał zapłacić jedną markę powodowi i trzy królowi. Drugi mandat wzywał do wykonania wyroku w ciągu dziesięciu dni – jedenastego dnia pozwany musiał zapłacić powodowi dwie marki, a królowi trzy. Kolejny – trzeci list – nakazywał wykonanie wyroku w przeciągu pięciu dni, po upływie których podmiot przeciwko któremu mandat został wystawiony, musiał zapłacić powodowi i królowi po trzy marki. Ostatni mandat, zwany natychmiastowym (duń. *straksbrev*), nakazywał niezwłoczne wykonanie wyroku i kosztował oporną stronę czterdzieści marek, które musiała ona zapłacić królowi. Ci, którzy pomimo wezwań nie chcieli wykonać wyroku, narażali się na to, że zostaną oskarżeni o obrazę majestatu, co groziło utratą życia oraz dóbr. Skonfiskowany majątek przeznaczony był na zaspokojenie roszczeń strony wygranej, a pozostała jego część trafiała do króla. Osoba, która uzyskała mandat królewski niezgodnie z prawem – pomimo tego, że sprawa nie została osądzona przez właściwy wiec sądowy – miała zapłacić królowi i osobie, przeciwko której mandat został niesłusznie wystawiony po trzy marki; DRB II: nr 45, zob. D. Tamm, J.U. Jørgensen, *op. cit.*, s. 74-75; P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 319-321. Więcej na temat procedury listów królewskich, zob. H. Lerdam, *Konge og tinget. Det senmiddelalderlige retsvæsen 1340-1448*, København 2001, s. 38-48.

<sup>39</sup> A.E. Christensen, *op. cit.*, s. 93-94.

<sup>40</sup> DRB II: 3 nr 45 [1].

<sup>41</sup> L. Holberg, *Konge og...*, s. 70.

doradczych<sup>42</sup>. W okresie sporów wewnętrznych, które nastąpiły w królestwie po śmierci Waldemara II, przedstawiciele duńskiego możnowładztwa, wykorzystując słabnącą władzę królewską, wymusili na królu, aby ten sprawował rządy przy udziale *Hof* (określanym jako *parlamentum*) – co wprost zapisane zostało już w rozporządzeniu króla Eryka V z Vordingborga, o którym była mowa wcześniej. W wieku XIV organ ten, funkcjonujący już pod nazwą *Danehof* (*Parlamentum Generale Danorum*) – parlamentu wszystkich Duńczyków, stał się zgromadzeniem przedstawicielskim, w którym mogli brać udział przedstawiciele wszystkich stanów<sup>43</sup>. Początkowo *Hof* był organem o charakterze politycznym – możni przy udziale króla podejmowali na zgromadzeniach kluczowe dla państwa decyzje, co ograniczało władzę monarchy. Ponadto w czasie obrad dyskutowano o stanie królestwa<sup>44</sup>. *Danehof* funkcjonował także jako sąd najwyższy w sprawach dotyczących sporów między królem a poddanymi<sup>45</sup>. *Hof* zbierał się w latach poprzedzających sporządzenie *håndfæstning* Eryka V Glippinga, jednak zobowiązanie zawarte w pierwszym postanowieniu ma charakter szczególny, gdyż wcześniej organ ten obradował nieregularnie. Odtąd *Hof*, jak zostało to już powiedziane, miał zbierać się systematycznie – w określonym miejscu (zazwyczaj był to zamek w Nyborgu) i czasie<sup>46</sup>. Symptomatyczne jest również to, że w starszych dokumentach wszelkie organy gremialne występujące przy królu określano mianem *consilium*, zaś w *håndfæstning* po raz pierwszy użyto słowa *parlamentum*. W rok po wystawieniu przywileju króla Eryka *Hof* zebrał się w Helsingborgu, a wynikiem jego obrad było między innymi uchwalenie praw regulujących handel i produkcję piwa, dotyczących budowy przydrożnych zajazdów, a także ograniczających przepych noszonych strojów<sup>47</sup>. *Håndfæstning* nadawał ponadto *Danehof* istotne uprawnienia prawodawcze, bowiem wszystkie dane przez króla prawa oraz przywileje pozostawały w mocy do czasu odwołania ich przez parlament<sup>48</sup>.

W *håndfæstning* król wydał ponadto przywilej *neminem captivabimus*, zgodnie z którym żaden poddany nie mógł być więziony bez wyroku sądowego, chyba że przyznałby się do popełnienia przestępstwa albo został złapany na gorącym uczynku będącym przestępstwem, za które – wedle praw danej dzielnicy – groziła kara pozbawienia życia lub kończyn<sup>49</sup>. Podobne regulacje znaleźć można w innych aktach prawnych pochodzących z tej epoki, tj. w: Wielkiej Karcie Swobód z 1215 r., Karcie Królestwa León z 1188 r., czy też węgierskiej Złotej Bulli (1222)<sup>50</sup>.

<sup>42</sup> J. Møller-Jensen, E. Porsmose, *op. cit.*, s. 22-26; *The Cambridge History of Scandinavia...*, vol. 1, s. 362.

<sup>43</sup> P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 486-487.

<sup>44</sup> D. Tamm, *The History of Danish Law. Selected Articles and Bibliography*, Copenhagen 2011, s. 13-14.

<sup>45</sup> P. Andersen, *Legal Procedure...*, s. 400-401.

<sup>46</sup> D. Tamm, *Retshistorie*, Bd. 1. *Dansk retshistorie*, København 1990, s. 26.

<sup>47</sup> J. Møller-Jensen, E. Porsmose, *op. cit.*, s. 33.

<sup>48</sup> DRB II: 3 nr 45 [12].

<sup>49</sup> DRB II: 3 nr 45 [2].

<sup>50</sup> F. Hervik, *Nordisk politikk og europeiske ideer. En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449*, Bergen 2012, s. 36.

Zgodnie z drugą częścią omawianego postanowienia osoba osądzona za przestępstwo, które zagrożone było karą banicji (*fredløshed*), miała czas na opuszczenie Królestwa w terminie oznaczonym w prawach dzielnicowych<sup>51</sup>. Banita zostawał wyjęty spod prawa (duń. *fredløs*); bez żadnych konsekwencji prawnych mógł zostać zabity przez każdą napotkaną osobę, jego majątek ruchomy konfiskowany był przez króla, żona traktowana była jak wdowa, a dzieci jak sieroty. W dawnych czasach, w celu ratowania życia, banici szukali schronienia w lasach i na bagnach, ze względu na samotniczy tryb życia nazywani byli wilkami (*vargus, ulver*)<sup>52</sup>. Wraz z rozwojem praw dzielnicowych wykształciła się instytucja pozwalająca uniknąć banicie zemsty ze strony poszkodowanego. Osoba taka otrzymywała określony termin, w prawie Skanii i Zelandii 3 dni i 3 noce, w którym mogła ona szukać schronienia w miejscu odosobnienia lub poza granicami danej ziemi lub prowincji<sup>53</sup>. Po upływie tego czasu banita musiał liczyć się ze wszelkimi konsekwencjami, jakie niosła za sobą kara. Ponadto nikt nie mógł zostać ukarany karą nieznaną prawom dzielnicowym lub przekraczającą przyjęty wymiar, co stanowiło odbicie rzymskiej zasady *nulla poena sine lege*<sup>54</sup>. Zobowiązanie to miało zapobiec procederowi karania osób oskarżonych o zbrodnie obrazy majestatu wedle woli i uznania króla, które to rozwiązanie próbował wprowadzić w prawie królewskim z 1276 roku Eryk V<sup>55</sup>.

W postanowieniu czwartym uregulowana została wspomniana wcześniej procedura wystawiania listów królewskich (mandatów królewskich)<sup>56</sup>. Król zobowiązał się nie wystawiać mandatów przeciwko komukolwiek bez wcześniejszego osądzenia sprawy przez właściwy wiec sądowy. W wypadku jednak, gdyby powód niesłusznie nabył list królewski, powinien zapłacić królowi za pierwszy, drugi i trzeci mandat po trzy marki, zaś pozwanemu po jednej marce. Kara za czwarty mandat wynosiła odpowiednio trzy marki dla pozwanego i czterdzieści dla króla. W przypadku, gdyby strona nie posiadała odpowiedniej sumy pieniędzy ani ruchomości nadających się do sprzedaży, a posiadałaby ziemię, wówczas królewski urzędnik (l. poj. *ombudsmand*, l. mn. *ombudsmænd*) powinien upomnieć ją, aby sprzedała taką ilość ziemi, by móc zaspokoić roszczenia króla i pozwanego. Osoba taka musiała zrobić to w przeciągu miesiąca. W przeciwnym wypadku królewski urzędnik dokonywał oszacowania wartości dóbr posiadanych przez podmiot, który wszedł w posiadanie mandatów niezgodnie z prawem. Po sprzedaży określonej ilości ziemi *ombudsmand* odbierał przysługujące władcy i drugiej stronie należności (urzędnik mógł sprzedać tylko tyle ziemi, ile było potrzebne do uzyskania sumy pokrywającej należność króla i strony). W wypadku, gdyby wartość ziemi była mniejsza od należności przysługujących królowi i stronie, wówczas suma uzyskana z jej sprzedaży

---

<sup>51</sup> DRB II: 3 nr 45 [2]; szerzej na temat kary banicji: A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie...*, s. 192-195.

<sup>52</sup> D. Tamm, J.U. Jørgensen, *op. cit.*, s. 55.

<sup>53</sup> A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie...*, s. 194.

<sup>54</sup> DRB II: 3 nr 45 [3].

<sup>55</sup> DDR nr 10.

<sup>56</sup> DRB II: 3 nr 45 [4].

powinna zostać podzielona proporcjonalnie do części, jaką powinien uzyskać monarcha oraz pozwany<sup>57</sup>.

W dalszej części *håndfæstning* monarcha zobowiązał się do przestrzegania praw króla Waldemara (duń. *Kong Valdemars Love*), tj. praw dzielnicowych oraz do usunięcia wszelkich egzorbitancji<sup>58</sup>. Eryk przyrzekł także, że ograniczy obowiązek dostarczania podwód, które mieszkańcy Danii musieli zapewniać monarsze podczas królewskiego objazdu po królestwie. Obowiązek dostarczania produktów żywnościowych poza granice ziemi (duń. *herred*) spoczywał odtąd na poddanych zamieszkujących *herred*, w granicach którego przebywał monarcha wraz ze świtą. Podobne ograniczenia wprowadzone zostały w przypadku posługi komunikacyjnej zwanej *ægt* polegającej na obowiązku zapewnienia królowi, towarzyszącym mu lub działającym w jego imieniu urzędnikom transportu w postaci koni i wozów<sup>59</sup>. W wypadku, gdyby ktoś nie dopełnił ciężącego na nim obowiązku, wówczas królewski urzędnik (*ombudsmand*) miał wynająć na koszt tej osoby wóz, a ponadto pobrać 3 marki grzywny.

Zgodnie z postanowieniem szóstym podatek zwany *studkorn* miał być płacony, wedle zwyczaju każdej prowincji, w dzień świętego Andrzeja<sup>60</sup>. *Stud* wyparł wcześniejszy obowiązek goszczenia króla i jego drużyny (duń. *nathold*), co spowodowane było zwiększeniem liczby królewskich zamków i grodów w Danii. Można przypuszczać, że było to pierwsze stałe obciążenie podatkowe, które spoczywało na mieszkańcach królestwa<sup>61</sup>. Danina ta pobierana była przez królewskich urzędników w naturze, najczęściej w zbożu<sup>62</sup>. Wysokość *studkorn* uzależniona była od specyfiki produkcji rolnej w poszczególnych okręgach, co spowodowane było różnicami w rozwoju gospodarczym poszczególnych ziem i okręgów Królestwa<sup>63</sup>.

Król zobowiązał się ponadto do odstąpienia od stawiania budynków na cudzych gruntach, chyba że właściciel wyraziłby na to zgodę<sup>64</sup>. Regulacja ta miała przede wszystkim zapobiec budowaniu zamków królewskich na ziemiach nienależących do możnych, te bowiem stawały się centrami władzy królewskiej, wokół których koncentrowało się życie społeczne i gospodarcze. Zgodnie z kolejnym postanowieniem chroniącym własność prywatną nie można było utracić ziemi za żadne przestępstwo z wyjątkiem zbrodni obrazy majestatu, co musiało zostać orzeczone przez trybunał zwany *vordhold* lub *worthæl*<sup>65</sup>. Gdyby jednak król zagarnął bezprawnie cudze dobra lub ziemie, wówczas osoba poszkodowana mogła pozwać monarchę przed oblicze *Danehof*, którego orzeczenie było dla króla wiążące<sup>66</sup>.

<sup>57</sup> P. Andersen, *Legal Procedure...*, s. 221-224.

<sup>58</sup> DRB II: 3 nr 45 [5].

<sup>59</sup> P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 268.

<sup>60</sup> DRB II: 3 nr 45 [6].

<sup>61</sup> A. Gaca, *Podatki i inne dochody...*, s. 194.

<sup>62</sup> P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 267.

<sup>63</sup> A. Gaca, *Podatki i inne dochody...*, s. 199.

<sup>64</sup> DRB II: 3 nr 45 [10].

<sup>65</sup> DRB II: 3 nr 45 [13].

<sup>66</sup> DRB II: 3 nr 45 [16].

*Vordhold* wywodził się jeszcze z czasów funkcjonowania drużyny królewskiej, która w celach organizacyjnych, podzielona była na cztery części zwane *worthhæld*<sup>67</sup>. Do kognicji wspomnianego trybunału należało rozpatrywanie spraw związanych z czynami skierowanymi przeciwko osobie króla, które można było zakwalifikować jako *crimen laesae maiestatis*. W kraju funkcjonowały cztery tego typu sądy, a w skład każdego wchodziło po dwunastu możnych<sup>68</sup>.

Eryk zobowiązał się zachować wszelkie regulacje dotyczące katastrof morskich i rozbitków, które zawarte były w prawach dzielnicowych<sup>69</sup>. Królowie duńscy szczególnie opieką otaczali rozbitków próbujących ratować swoją własność, co wyrażało się w surowych karach dla osób rabujących rozbitków. Jednocześnie władcom przysługiwało prawo nadbrzeżne (*ius naufragii*), sankcjonujące nabycie rzeczy wyrzuconych przez morze, w tym części wyposażenia statków czy towarów wyrzuconych na brzeg w rezultacie rozbicia statku<sup>70</sup>.

*Håndfæstning* zakazał ponadto wymuszania gościny (duń. *voldgæsteri*) w klasztorach, u osób duchownych i świeckich<sup>71</sup>. Dotyczyło to szczególnie nadmiernego korzystania z królewskiego przywileju kwaterunku (*nathold*), który rodził znaczne obciążenia finansowe po stronie podmiotów przyjmujących króla<sup>72</sup>. Osoba poszkodowana, która zostałaby przymuszona do udzielenia gościny ponad stan, mogła dochodzić sędownie swoich praw. Jeśli była to osoba duchowna, wówczas mogła ona ścigać takie przestępstwo jako *hærværk*<sup>73</sup>, *ran*<sup>74</sup> albo *banlysnings sag* (anatema). W wypadku osób świeckich w grę wchodziło zakwalifikowanie *voldgæsteri* jako przestępstwa ściganego jako *hærværk* lub *ran*<sup>75</sup>.

*Håndfæstning* w swojej treści zawierał także szereg przywilejów stanowych. Pierwszy przywilej dotyczący duńskich chłopów pojawił się w postanowieniu

<sup>67</sup> P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 282.

<sup>68</sup> A.D. Jørgensen, *Historiske afhandlinger*, København 1898, s. 304.

<sup>69</sup> DRB II: 3 nr 45 [14].

<sup>70</sup> A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie...*, s. 222.

<sup>71</sup> DRB II: 3 nr 45 [17].

<sup>72</sup> Matka króla Eryka Glippinga – Małgorzata Samborówna, przez dwa dni gościła w klasztorze Øm, a towarzyszył jej orszak składający się z 1600 rycerzy i dworzan; zob. K. Hørby, *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie: Velstands krise og tusind baghold 1250-1400*, bd. 5, red. O. Olsen, København 1989, s. 117-121.

<sup>73</sup> *Hærværk*, tzw. gwałt publiczny. Początkowo w prawie duńskim termin ten rozumiano jako najazd zbrojnej grupy ludzi na dom innego człowieka. Pierwotnie było to więc przestępstwo grupowe, za które przewidziana była surowsza kara niż za przestępstwa dokonane w pojedynkę. Drugim ważnym elementem było naruszenie miru domowego połączone z naruszeniem osoby lub szkodą majątkową, np. zabór mienia lub zranienie zamieszkujących tam osób. Przestępstwo to miało miejsce także wówczas, gdy było dokonane w innych niż dom miejscach, np. na polu, wozie, statku *etc.* *Hærværk* musiał być przestępstwem umyślnym. W Prawie Jutlandzkim króla Waldemara II z 1241 r. zrezygnowano z wymogu uczestnictwa kilku sprawców w gwałcie publicznym; zob. A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie...*, s. 210-212.

<sup>74</sup> Terminem *ran* określano przestępstwo grabieży. Czyn ten polegał na bezprawnym przywłaszczeniu sobie cudzych rzeczy ruchomych, bez zgody właściciela lub posiadacza. Grabież w przeciwieństwie do kradzieży dokonywana była jawnie. Grabież łączyła się często z użyciem przemocy. Najczęstszą karą za *ran* była kara grzywny, zob. *ibidem*, s. 216-218.

<sup>75</sup> DRB II: 3 nr 45 [17].

siódmym *håndfæstningu* Eryka V. Na początku należy jednak zaznaczyć, że chłopci, pod względem posiadanej ziemi i majątku znacznie różnili się od siebie, przez co warstwa ta była wewnątrznie zróżnicowana. Najwyżej w hierarchii stali chłopci, którzy posiadali swoją własną ziemię – *selvejerbønder* (l. poj. *selvejerbonde*). Można przypuszczać, że w połowie XIII w. połowa chłopskiej ziemi znajdowała się w rękach wolnych posiadaczy<sup>76</sup>. Co ważne, ziemia była dziedziczona z pokolenia na pokolenie. Bogatsi chłopci, posiadający duże połacie ziemi, dzierżawili ją tzw. *fæstebønder* (l. poj. *fæstebonde*). Chłopci – dzierżawcy wywodzili się zazwyczaj z warstwy *selvejerbønder*. Otrzymywali oni po śmierci ojca należną im część pola, by następnie dzielić ją pomiędzy własnych synów, którzy powtarzali ten proceder. W ten sposób działki ulegały rozbiciu na małe poletka, z których wolny posiadacz nie był w stanie utrzymać rodziny. Najczęściej w takiej sytuacji dochodziło do sprzedaży posiadanej ziemi i dzierżawy cudzej. *Fæstebonde* mógł także zatrudnić się u bogatego chłopca jako zarządca (l. poj. *bryde*, l. mn. *bryder*) danej farmy. Ziemia dzierżawiona przez *fæstebønder* należała najczęściej do bogatych chłopów, Kościoła oraz króla. Zarówno dzierżawca, jak i *bryde* musiał płacić właścicielowi ziemi określoną opłatę, początkowo w naturze, zaś później w pieniądzu. Drobni dzierżawcy, zwani *gårdsæder*, oraz ci, którzy nie posiadali ani nie dzierżawili ziemi, zatrudniali się często jako pomocnicy bogatszych chłopów. *Håndfæstning* chronił co do zasady wszystkie warstwy chłopów i zakazał przymuszania tej grupy społecznej do budowy i naprawy królewskich posiadłości, młynów oraz zamków, chyba że potrzeba taka byłaby konieczna, tak jak miało to miejsce w czasach króla Waldemara II<sup>77</sup>. Mowa tu o świadczeniu zwanym *innæ* – rodzaju obowiązkowej pracy w królewskich dworach i zamkach, która polegała zazwyczaj na budowie i naprawie umocnień, młynów oraz budynków gospodarczych i mieszkalnych<sup>78</sup>.

Kolejnym ustępstwem skierowanym w stronę *bønder* była obietnica zaprzestania stosowania gróźb i przymusu w celu uzyskania od chłopów darów (gęsi, kur, innych darów) przeznaczonych na stół królewski, chyba że zwyczaj taki istniał w czasach króla Waldemara II<sup>79</sup>. Chłopci mogli jednak zostać poproszeni o te świadczenia, co było częstą praktyką. O tego typu nadzwyczajne świadczenia i podatki król prosił zazwyczaj na wiecach dzielnicowych, stąd nazywane były one podatkami proszonymi – *bedeskatter* (l. poj. *bedeskat*) lub *bede*<sup>80</sup>.

Krół zezwolił także chłopom posiadającym ziemię na własność – wspomnianym wcześniej *selvejerbønder* – dzierżawić oraz zarządzać cudzą ziemią. Jedynym warunkiem, jaki musieli spełnić dzierżawcy, było uregulowanie wszelkich należności królewskich, które związane były z ich własną ziemią<sup>81</sup>.

<sup>76</sup> W. Czaplinski, K. Górski, *op. cit.*, s. 79.

<sup>77</sup> DRB II: 3 nr 45 [7].

<sup>78</sup> A. Gaca, *Podatki i inne dochody...*, s. 194-195; P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 268.

<sup>79</sup> DRB II: 3 nr 45 [8].

<sup>80</sup> P.J. Jørgensen, *op. cit.*, s. 329-330; N. Hybel, B. Poulsen, *op. cit.*, s. 311.

<sup>81</sup> DRB II: 3 nr 45 [9].



Jedyny przywilej dotyczący mieszczan pojawia się w postanowieniu piętnastym. Król przyrzekł nie nakładać na duńskich i zagranicznych kupców żadnych nowych ciężarów ponad te, które już istniały. Mieli oni cieszyć się także wszelkimi swobodami i wolnościami, które posiadali od dawnych czasów. Monarcha obiecał również, że zachowa prawa przysługujące kupcom sprzedającym swoje towary na targach skańskich (duń. *skånemarked*)<sup>82</sup>. W Skanii odbywały się targi, na które kupcy z całej północnej Europy przywozili solone śledzie oraz inne towary. Pozostawały one pod kontrolą samego króla, który wydawał dla kupców uczestniczących w skańskich targach specjalne prawa i przywileje, a królewscy urzędnicy pełnili rolę sędziów i rozjemców<sup>83</sup>. To szczególne zainteresowanie monarchy wynikało z ogromnych zysków, które pochodziły z podatków nakładanych na tamtejszych kupców – stanowiły one dużą część królewskich dochodów.

W ostatnim postanowieniu Eryk przyrzekł zachować wszystkie wolności i przywileje, jakie posiadał Kościół w czasach króla Waldemara<sup>84</sup>. Był to jedyny przywilej, który dotyczył wyłącznie stanu duchownego. Taki stan rzeczy spowodowany był kryzysem Kościoła duńskiego, który wywołany był sporem arcybiskupa Jakuba Erlandsena z królem Krzysztofem I oraz jego synem Erykiem V. Kościół wyszedł z tej batalii osłabiony, przez co jego rola polityczna w ostatnim dwudziestym wieku XIII w. była nikła.

Dla rozwoju duńskiego parlamentaryzmu wystawienie przez Eryka V dnia 29 lipca 1282 r. *håndfæstning* miało przełomowe znaczenie. Od tego momentu monarcha zobowiązany był do systematycznego zwoływania *Danehof* – parlamentu Duńczyków, przy udziale którego sprawował rządy. Organ ten pomimo swojego przedstawicielskiego charakteru był *de facto* wyrazicielem woli najbogatszej części możnowładztwa świeckiego i duchownego, by z czasem przyjąć wręcz formę reprezentacji panów (duń. *Herredag*). Stany nieuprzywilejowane nie uczestniczyły w jego obradach z prawem głosu, a w ich imieniu występowali reprezentanci szlachty, która w wieku XVII sprawowała faktyczne rządy w kraju. Władza królewska ujęta została w ramy prawne i ograniczona wystawianymi od 1320 r. kapitulacjami wyborczymi. Stopniowa redukcja prerogatyw monarszych doprowadziła do uzależnienia króla od decyzji możnych, których polityka doprowadziła w 1660 r. do przewrotu ustrojowego zapoczątkowanego przez stany niższe na czele z mieszczaństwem Kopenhagi, a następnie wprowadzenia absolutyzmu w Danii i Norwegii.

## Bibliografia

Achehoug T.H., *Norges offentlige ret*, bd. 1. *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*, Christiania 1886.

---

<sup>82</sup> DRB II: 3 nr 45 [15].

<sup>83</sup> V. Etting, *Queen Margrete I and the Founding of the Nordic Union*, Copenhagen 1997, s. 40.

<sup>84</sup> DRB II: 3 nr 45 [18].

- Andersen P., *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark*, Leiden 2011.
- Andersen P., *Rex imperator in regno suo. Dansk kongemagt og rigsgivning i 1200-tallets Europa*, Odense 2005.
- Arup E., *Danmarks Historie*, bd. 2, København 1932.
- Arup E., *Om Overleveringen af Valdemar 3.s haandfaestning og kirketienden i Danmark i det 13. og 14. Aarhundrede*, „Scandia” 1928, vol. 2, nr 1.
- Bruun Chr., *Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse*, København 1887.
- Bruun Chr., *Et Bidrag til den rette Forståelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660*, „Historisk Tidsskrift” 1880-1881, bd. 2, rk. 5.
- Christensen A.E., *Kongemagt og aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*, København 1968.
- Czapliński W., *Dzieje Danii nowożytnej (1500-1975)*, Warszawa 1982.
- Czapliński W., Górski K., *Historia Danii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
- Danmarks Riges Breve*, rk. II, bd. 3, udg. F. Blatt *et al.*, København 1938.
- Dansk forvaltningshistorie*, bd. I: *Stat, forvaltning og samfund. Fra middelalderen til 1901*, red. L. Jespersen, E. Ladewig Petersen, København 2000.
- Demokratikanon*, red. K.J.V. Jespersen *et al.*, København 2008.
- Den danske rigsgivning indtil 1400*, udg. E. Kroman, København 1971.
- Dyrvik S., *Danmark-Norge 1380-1814*, bd. III. *Truede tvillingriker 1648-1720*, Oslo 1998.
- Erslev K., *Den saakaldte „Constitutio Valdemariana” af 1326*, „Historisk Tidsskrift” 1895-1897, bd. 6, rk. 6.
- Erslev K., *Rigets „bedste Maend”, Danehof og Rigsraadet*, „Historisk Tidsskrift” 1904, bd. 5, rk. 7.
- Etting V., *Queen Margrete I and the Founding of the Nordic Union*, Copenhagen 1997.
- Fenger O., *Gammeldansk ret. Dansk rets historie i oldtid og middelalder*, København 1983.
- Fridericia J.A., *Adelsvældens sidste Dage*, København 1894.
- Fridericia J.A., *Frederik III og Enevældens Indførelse*, „Historisk Tidsskrift” 1886-1887, bd. 6, rk. 5.
- Gaca A., *Kodeks Duński króla Chrystiana V z roku 1683*, Toruń 1992.
- Gaca A., *Podatki i inne dochody królewskie w Danii w świetle wybranych źródeł prawa i źródeł poznania prawa z I połowy XIII wieku*, [w:] *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia historyczno-prawne*, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin 2006.
- Gaca A., *Prawo Jutlandzkie Waldemara II (Jyske Lov) z 1241 roku*, Toruń 2007.
- Gaca A., Jagielski A., *Wprowadzenie absolutyzmu w Danii i wydanie „Prawa Królewskiego (Kongeloven) w roku 1665*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1990, t. LI, z. 1-2.
- Grzybowski M., *Królestwo Danii. Zarys systemu ustrojowego*, Kielce 1996.
- Hervik F., *Nordisk politikk og europeiske ideer. En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449*, Bergen 2012.
- Holberg L., *Kong Valdemars Lov*, København 1886.
- Holberg L., *Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede*, bd. 1. *Kong Erik Glipping Haandfæstning og Rigslove*, København 1895.

- Hørby K., *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie: Velstands krise og tusind baghold 1250-1400*, bd. 5, red. O. Olsen, København 1989.
- Hude A., *Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning*, København 1893.
- Hybel N., Poulsen B., *The Danish Resources c. 1000-1500: Growth and Recession*, Leiden 2007.
- Iuul S., *Lov og Ret i Danmark*, København 1969.
- Jespersen K.J., *A History of Denmark*, New York 2004.
- Jørgensen A.D., *Historiske afhandlinger*, København 1898.
- Jørgensen P.J., *Dansk Retshistorie. Retskildernes og Forfatningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede*, København 1969.
- Kalkar O., *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*, bd. 2, København 1881-1907.
- Kolderup-Rosenvinge J.L.A., *Grundrids af den danske Retshistorie*, bd. 1, Kjøbenhavn 1832.
- Konstytucja Danii*, tłum. i wstęp M. Grzybowski, Warszawa 2002.
- Konstytucja Królestwa Danii*, tłum. i opatrzył wstępem K. Grzybowski, Warszawa 2002.
- Konstytucja Królestwa Danii*, tłum. i wstęp M. Grzybowski, Wrocław 1982.
- Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*, bd. VII, red. A. Karker et al., København 1962.
- Larsen J.E., *Forelæsninger over den danske Retshistorie (Sluttende sig til K. Rosenvinges danske Retshistorie)*, [w:] *Samlede Skrifter*, afd. 1, bd.1. *Retshistoriske Afhandlinger og Foredrag*, Kjøbenhavn 1861.
- Lerdam H., *Konge og tinget. Det senmiddelalderlige retsvæsen 1340-1448*, København 2001.
- Lexer M., *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, bd. 1, Leipzig 1872.
- Matzen H., *Danske Kongers Haandfæstninger. Indledende Undersøgelse*, Kjøbenhavn 1889.
- Matzen H., *Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder*, Kjøbenhavn 1897.
- Matzen H., *Forelaesninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret*, bd. 1. *Statsret*, København 1893.
- Middelalderens Danmark*, red. P. Ingesman et al., København 2001.
- Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, bd. 2, ed. K. Schiller, A. Lübbe, Bremen 1876.
- Møller-Jensen J., Porsmose E., *Danehoffet og Håndfæstningen 1282. Potentialet i et stykke unik Danmarkshistorie*, Nyborg - før & nu, 2012, årg. 15.
- Olsen G., *Den unge Enævælde 1660-1721*, [w:] *Danmarks historie*, red. J. Danstrup, H. Koch, bd. 8, København 1964.
- Petersen E. Ladewig, *Dansk social historie*, bd. III, København 1980.
- Samling af Danske Kongers Håndfætninger og andre lignende Acter*, [w:] *Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv*, udg. C.F. Wegener, bd. 2, Kjøbenhavn 1856-1860.
- Schultz Danmarks Historie*, bd. 3, red. A. Friis et al., København 1949.
- Steenstrup J., *Valdemar Sejrs Død og de ved Tronskiftet vedtagne Ændringer i Landets Styrelse*, „Historisk Tidsskrift” 1934-1936, bd. 3, rk. 10.
- Stemann Chr.L.E., *Den danske Retshistorie indtil Christian V's Lov*, Kjøbenhavn 1871.
- Tamm D., *Dansk retshistorie*, København 1996.

Tamm D., *Retshistorie*, Bd. 1. *Dansk retshistorie*, København 1990.

Tamm D., *Retshistorie. Danmark-Europa-globale perspektiver*, København 2005.

Tamm D., *The History of Danish Law. Selected Articles and Bibliography*, Copenhagen 2011.

Tamm D., Jørgensen J.U., *Dansk retshistorie i hovedpunkter fra Landskabslovene til Ørsted*,  
bd. II. *Oversigt over retsudviklingen*, København 1978.

*The Cambridge History of Scandinavia*, vol 1. *Prehistory to 1520*, ed. K. Helle, Cambridge  
2008.